

NACIONĀLĀ ENCIKLOPĒDIJA. IDEJA UN ĪSTENOŠANAS PAMATPRINCIPI

Valters Ščerbinskis dz. Grīziņkalnā, Rīgā (1969), *Dr. hist.*, Nacionālās enciklopēdijas galvenais redaktors. Strādājis Latvijas Kara muzejā, Latvijas Valsts vēstures arhīvā, bijis Rīgas Stradiņa universitātes docents (2002–2014). Autors publikācijām par starpkaru perioda Latvijas politisko vēsturi, pētījis Latvijas augstskolu audzēkņu un viņu organizāciju vēsturi. Studentu korporācijas *Fraternitas Cursica* filistru biedrības biedrs.

Raksturvārdi: zināšanas, grāmatniecība, enciklopēdija.

Latviešu universālo enciklopēdiju tradīcija

Latviešu enciklopēdiju tradīcija nesniegza gadsimtu garumā, taču tā ir pietiekami ilga un tradīcijām bagāta. Pirmie mēģinājumi veidot enciklopēdiska rakstura vairāku sējumu darbus pieder Jēkabam Dravniekam un Indriķim Alunānam, kuru redakcijā no 1891. gada divos sējumos iznāca *Konversācijas vārdnīca*¹, tomēr 1898. gadā tās izdošana pārtrūka. Atkārtoti *Konversācijas vārdnīcu* nu jau četros sējumos izdeva Rīgas Latviešu biedrības *Zinību komisija* (līdz 1921. gadam).² Enciklopēdija cariskās Krievijas laikā latviešiem deva pieeju „pasaules zināšanām” ar pašu dzimtās – latviešu – valodas starpniecību.

Par spīti vācu kultūras dominancei gadsimtu garumā un sistemātiskai dažu desmitgažu rusifikācijas politikai, joprojām latviešu bija skaitliski pietiekami daudz, lai spētu attīstīt ne tikai savu literatūru, bet arī radīt pamatus zinātnei savā valodā. Laika gars sekmēja enciklopēdiska rakstura informācijas popularitāti. Arī latviešu attīstītajā grāmatniecībā atradās vieta pirmajiem mēģinājumiem radīt daļēji pārtulkotus, daļēji oriģinālus īsus rakstus par dažādām lietām un parādībām pasaulē. Tomēr šiem pirmajiem un dažiem citiem vēlākajiem mēģinājumiem uzsākt ambiciozu universālas enciklopēdijas publicēšanu ar laiku šķērslis izrādījās finansiālās grūtības.

Likumsakarīgi, ka privāta izdevniecība ar grāmatu izdošanu cenšas nopelnīt. Diemžēl latviešu enciklopēdiju izdošanas pieredze ir apliecinājums tam, ka lasītāju interese par dažādiem izdevumiem ir nenoturīga. Gan J. Dravnieka un I. Alunāna cara laiku enciklopēdija, gan arī vēlākā Arveda Švābes *Konversācijas vārdnīca* ar katru sējumu piedzīvoja tirāžas kritumu.

¹ Dravnieks, Alunāns 1891–1893.

² Dravnieks, Alunāns 1904–1921.

Pēc cara laiku vārdnīcām nākamais lielais mēģinājums bija 1927. gadā uzsāktā Latviešu konversācijas vārdnīcas³ izdošana – iznāca 21 sējums, kad darbu ar vārdnīcu pārtrauca padomju okupācija. Jaunā enciklopēdija iznāca neatkarīgajā Latvijā, kur atšķirībā no iepriekšējā laikmeta pastāvēja ievērojami atšķirīgāki sociālie, politiskie un ekonomiskie apstākļi. 20. un 30. gadu latviešu lasītāji bija gan vairāk ieinteresēti lasīt kompetentu latviešu zinātnieku sarakstīto par pasaules lietām, gan arī saimnieciski pārtikušāki. Lai gan vēsturnieka Švābes vadīto vārdnīcu izdeva privāts uzņēmums, Gulbja apgāds, tomēr publikas interese bija pietiekami liela, lai vārdnīcas izdošana turpinātos līdz pat 1940. gadam. Universāla pieeja rakstu atlasei raksturoja arī Alfrēda Bīlmaņa redakcijā sagatavoto un 1936. gadā apgāda *Grāmatu draugs* izdoto viena sējuma Latvju mazo enciklopēdiju⁴. Vēlākajos okupācijas laikos gan Konversācijas vārdnīca, gan Latvju mazā enciklopēdija latviešiem bija arī zināms simbols un atgādinājums par neatkarības laikmetu.

Trešā lielā universālās enciklopēdijas izdošana norisinājās no 1981. līdz 1988. gadam, kad padomju okupācijas apstākļos Komunistiskās partijas darbinieka Pētera Jērāna redakcijā tika izdota Latvijas padomju enciklopēdija.⁵ Kaut arī enciklopēdijā bija atrodama bagātīga informācija, pasniegtās zināšanas bija sakārtotas atbilstoši marksisma un ļeņinisma tēzēm un daudzās nozarēs, piemēram, vēsturē, saturēja melus un puspatiesības.

Katrā latviešu enciklopēdiju sastādīšanas gadījumā to veidotāji saskārās ar tik būtisko metodikas jautājumu. Kā atlasīt faktus, kā veidot šķirkļus, cik lieliem tiem būt? Lai gan nav saglabājušies arhīvi par cara laika un neatkarīgās Latvijas vārdnīcu veidošanu, tomēr, spriežot pēc satura, šķiet, ka principā metodika nebija strikta. Drukāto enciklopēdiju pamatā ir šķirkļu saraksts, kāds tiek gatavots katrā nozarē, lai saprastu, ko paredzēts ievietot attiecīgajā sējumā pie attiecīgā burta. Nav saglabājušies šķirkļu saraksti, taču, jādodomā, tādi būs bijuši. Rakstu uzbūve arī līdzīgas kategorijas

šķirkļiem mēdz atšķirties. Dažkārt nav skaidrs, vai ievietot kādu personu, bet citu neievietot. Tomēr, lai gan pastāvēja šādas nekonsekvences, Švābes Konversācijas vārdnīca saturēja oriģinālus, daudzos gadījumos augstvērtīgus rakstus, kas ietvēra pēdējo vārdu zinātnē savā laikā.

Atšķirībā no iepriekšējām vārdnīcām, Pētera Jērāna Latvijas padomju enciklopēdija tapa okupācijā un totalitāras valsts apstākļos. Enciklopēdijā bija izstrādāta detalizēta metodika, kas ietvēra gan šķirkļu sarakstu veidošanu, gan izvērstus noteikumus šķirkļu sagatavošanai visās nozarēs. Lielā mērā metodika, šķirkļu saraksti un daudzos gadījumos arī pašu šķirkļu saturs nāca no Maskavas un pilnīgi visa informācija bija jālasa caur komunistiskās ideoloģijas prizmu, tomēr enciklopēdija deva jaunāko informācija par pasauli latviešu valodā. Nedrīkst piemirst arī to, ka darbība enciklopēdijas redakcijā izaudzināja veselu plejādi zinošu latviešu enciklopēdistu, kas turpināja darbu grāmatniecībā pēc neatkarības atjaunošanas.

Latviešu universālo enciklopēdiju pēdējais posms noslēdzās ar Enciklopēdiju redakcijas likvidāciju 90. gadu sākumā. Lai gan vēlākajos gados bija dažādi mēģinājumi radīt enciklopēdiskus izdevumus, tomēr klasiska universāla enciklopēdija nevienā gadījumā nebija mērķis.

Pasaules universālās enciklopēdijas un 21. gadsimts

Jau kopš brita Efraima Čeimbersa (*Ephraim Chambers*) ciklopēdijas⁶ un Denī Didro (*Denis Diderot*) un Žana Leronā Dālabēra (*Jean-Baptiste le Rond d'Alembert*) slavenās enciklopēdijas⁷ laikiem 18. gadsimtā pasaulē universālas enciklopēdijas izdošana vienmēr saistījies ar centieniem izplatīt zināšanas. Tomēr ar laiku enciklopēdijas izdošana kļūst arī par nācīgas brieduma simbolu, apliecinājumu tam, ka nācijai ir pietiekami zinību vīru, kas spēj pētīt un rakstīt par visām pasaules nozīmīgākajām lietām.

³ Švābe 1927–1940.

⁴ Bīlmanis 1936.

⁵ Jērāns 1981–1988.

⁶ Pēdējais izdevums: Chambers 2017.

⁷ Diderot, D'Alembert 1978.

Gan senā un bagātā vēsture, gan plašais vēriens, gan arī lielai daļai pasaules saprotamās valodas izmantošana pakāpeniski par vadošo enciklopēdiju pasaulē radīja britu privāti izdoto *Encyclopædia Britannica*⁸ (pirmoreiz publicēta 1768. gadā; kopā 15 izdevumu). Britu enciklopēdiju veidoja pasaules augstākās klases attiecīgo jomu autori, tai raksturīga plaša tradīciju bāze un relatīvi apjomīgi resursi. 20. gadsimta gaitā pakāpeniski par enciklopēdijas izdošanas vietu kļuva ASV (piemēram, gadagrāmatas ilglaicīgi tika izdotas atsevišķi britu un amerikāņu redakcijās Londonā un Čikāgā). Tika sākts paralēli izdot atsevišķu īsāku rakstu enciklopēdijas (mikropēdijas) un garāku rakstu enciklopēdijas (makropēdijas). Tomēr, neņemot vērā zināmu nozares flagmaņa statusu un plašāko citējamību, 2012. gadā tika paziņots, ka drukātā izdevuma publicēšana tiek pārtraukta, un *Encyclopædia Britannica* pilnībā pārgāja uz elektronisko vidi.

Par vienu no nopietnākajām enciklopēdijām ar īpatnām tradīcijām un daudziem sekotājiem metodikas ziņā izveidojas vācu *Brockhaus*⁹ un *Meyers Konversations-Lexikon*¹⁰. 20. gadsimtā franču valodā tika izdota *Grand Larousse encyclopédique*¹¹, bet spāņu valodā – apjomīgā, 72 sējumus lielā *Enciclopedia universal ilustrada europeo-americana*. Enciklopēdijas jau 19. gadsimtā vai 20. gadsimta sākumā iznāca krievu, poļu, čehu, somu, igauņu un daudzās citās nāciju valodās. Dažāds bija šo izdevumu saturs, metodiskā pieeja un liktenis. Tomēr enciklopēdiju nozīmīgumu un potenciālo ietekmi uz sabiedrību novērtēja arī totalitārie režīmi, kas aktīvi organizēja enciklopēdisku izdevumu veidošanu.

Pēc PSRS un satelītvalstu režīmu sabrukuma bijušo sociālistisko valstu sabiedrības ar lielu entuziasmu uzsūca informāciju no brīvās pasaules. Gan ar plašsaziņas līdzekļu starpniecību, gan arī ar enciklopēdisku izdevumu palīdzību. Piemēram, Čehijā 20. gadsimta 90. gadu nogalē un 21. gadsimta sākumā

iznāca četras dažādas drukātās enciklopēdijas. Daža bija franču enciklopēdijas adaptējums, cita pirms 1940. gada Oto enciklopēdijas atjaunināta versija, bet vēl cita lielā mērā bija izveidota no oriģināliem šķirkljiem. Tomēr ne Čehijā, ne daudzās citās valstīs īsti nesekmējās ar enciklopēdiju izdošanu. Galvenais iemesls bija privātās izdevniecības, kuras, izdodot labu slavu ieguvuša žanra darbus, cerēja nodrošināties gan ar pienācīgu peļņu, gan prestižu. Valstīs, kurās tomēr enciklopēdijas atradās valsts izdevniecību rokās (piemēram, Lietuvā¹²), turpināja iznākt dažādi enciklopēdiska rakstura darbi. Līdz lielajām tehnoloģiskajām izmaiņām un tīmekļa lomas straujajai pieaugšanai dažās valstīs (piemēram, Igaunijā, kur paralēli tika izdotas pat divas universālas enciklopēdijas *EE*¹³ un *TEA*¹⁴) ar drukāto sējumu izdošanu veicās gluži labi pat privātajās izdevniecībās. Tomēr straujā tīmekļa popularitāte un tehnoloģiskā attīstība radīja apstākļus, kuros daudzas enciklopēdijas nespēja pietiekami ātri un veiksmīgi izsekot. Enciklopēdiju veidošana principā ir sarežģīts, apjomīgs un arī finansiāli diezgan dārgs pasākums, ko ātri pavērst pa pārmaiņu vējam nav viegli. Tā 21. gadsimtā nebūtībā aizgāja *Brockhaus* (nespējot vairs uzturēt pat elektronisko versiju). Citas enciklopēdijas tika mehāniski ievietotas tīmeklī un mākslīgi uzturētas ar nelielu skaitu līdzstrādnieku (piemēram, poļu *PWN*¹⁵). Tomēr liela daļa enciklopēdiju, īpaši tās, kuras uzturēja valsts, spēja pakāpeniski piemēroties jaunajiem tīmekļa vides izaicinājumiem – tehnoloģiskajām izmaiņām, neierobežotajam informācijas apjomam, konkurencei ar sociālajiem tīkliem radniecīgo vikipēdiju.

Nacionālās enciklopēdijas ideja, mērķi un uzdevumi

Lai arī Latvijā 21. gadsimtā universālas enciklopēdijas redakcija vairs nepastāvēja, ik

⁸ Elektroniskā vietne: <https://www.britannica.com/>.

⁹ Brockhaus Enzyklopädie 1986–1996.

¹⁰ Piem., Meyers Konversations-Lexikon 1981–1986.

¹¹ <http://larousse.fr/>.

¹² Lietuvā ir pabeigta Vispārējās Lietuvas enciklopēdijas izdošana, kas ir klasisks universāls izdevums: Visuotinė lietuvių enciklopedija 2001–2015.

¹³ <http://entsyklopeedia.ee/>.

¹⁴ <https://www.ents.ee/>.

¹⁵ <http://encyklopedia.pwn.pl/>.

pa laikam dažādās aprindās izskanēja aicinājumi un ierosinājumi atjaunot enciklopēdijas izdošanu. Tuvojoties valsts simtgadei, idejas par iespējamo enciklopēdijas izveidi konkretizējās darba grupas izveidē, kurā norisinājās diskusijas par to, kādiem vajadzētu būt priekšdarbiem, veidojot jauno enciklopēdiju. 2013. un 2014. gadā pakāpeniski nobrieda konteksts pozitīva lēmuma pieņemšanai, un 2014. gadā tika sperti pirmie praktiskie soļi Nacionālās enciklopēdijas izveidē – Kultūras ministrija piešķīra enciklopēdijas izveidei līdzekļus, savukārt Latvijas Nacionālā bibliotēka (LNB) apņēmas praktiski īstenot un izmitināt topošo enciklopēdijas redakciju. 2014. gada pavasarī tika izsludināts konkurss uz enciklopēdijas projekta vadītāja amatu, un šī paša gada rudenī no pirmās projekta vadītāja darba dienas tika sākts izstrādāt gan enciklopēdijas koncepciju, gan ilgtermiņa vīziju, gan arī metodiku.

Ņemot vērā projekta vienreizīgumu, jau no paša sākuma koncepcijas pamatā tika likta ideja par universālu, visas jomas aptverošu, ģeogrāfiski un hronoloģiski neierobežotu zināšanu krātuvi. To raksturotu sistemātiska pieeja un jaunāko tehnoloģisko iespēju izmantošana.

Jau 2014. gadā bija pilnīgi skaidrs, ka enciklopēdijas veidotājiem nāksies rast pārliecinošu atbildi uz iespējamajiem jautājumiem par enciklopēdijas mērķi 21. gadsimtā – laikmetā, kad šķietami pasaulē valda līdz šim nepieredzēta informācijas pārbagātība. Līdz ar to, izvērtējot pamatnostādnes, izkristalizējās svarīgākie uzdevumi enciklopēdijas veidošanā: pirmkārt, sniegt ticamu (uzticamu), zinātnieku radītu informāciju, otrkārt, šo informāciju nodrošināt latviešu valodā. Enciklopēdijas veidotāji uzskata, ka latviešu valodas nākotne lielā mērā ir atkarīga no tās lietojuma plašuma, daudzveidības. Enciklopēdija šajā kontekstā sniedz lielas iespējas ne tikai attīstīt terminoloģiju, bet arī nākotnē nodrošināt to, ka latvietim nav jāizmanto citas valodas, lai iegūtu vispārēju, koncentrētu informāciju par pasaules nozīmīgākajām parādībām, norisēm un lietām. Savukārt informācijas ticamība saistāma ar mūsdienu virtuālās vides paradoksu – mūsu rīcībā ir šķietami neierobežotas ziņas par jebkuru jautājumu, taču ticamu, patiesu informāciju atrast ir ļoti grūti. Bez tam priekšstats par tīmekļa visaptverošo saturu bieži ir mānīgs,

bieži vien informāciju par noteiktiem jautājumiem, īpaši ar vēsturi saistītiem, tīmeklī vispār nav vērts meklēt, jo tur tādas nav.

Ir skaidrs, ka 21. gadsimta enciklopēdijas priekšrocības salīdzinājumā ar iepriekšējiem laikmetiem rodama tehnoloģiskajās iespējās. Likumsakarīgi, ka Nacionālās enciklopēdijas veidotāji par enciklopēdijas bāzes vietu uzskata tīmekli. Pašlaik (2017. gada pavasarī) redakcijas rīcībā ir SIA *Tilde* sagatavota rediģēšanas platforma, bet līdz 2018. gada vidum, analizējot citu pasaules enciklopēdiju labākos piemērus, tiks sagatavota arī publiskā vide. Tajā pašā laikā, apzinoties, ka drukātajiem izdevumiem ir un paliks sava loma zināšanu ieguvē, uz 2018. gadu redakcija gatavo īpašu Latvijas sējumu ar informāciju, kas sniedz pārskatu par mūsdienu Latviju, bet nākotnē jāpatur prātā, iespējams, 8–10 sējumu lielas konceptuālākas universālās enciklopēdijas izdošana. Tomēr atgādināšu, ka pārrēdzamā nākotnē pamatu pamats enciklopēdijai ir un būs virtuālā vide.

Līdz ar to enciklopēdijas mērķa sasniegšanai gan virtuālā, gan drukātā vidē pamatā nepieciešami trīs būtiski pamatelementi: enciklopēdijas redakcija, institucionālais ietvars enciklopēdijas sadarbībai ar autoriem un sabiedrību, kā arī izpratne par to, kā uzsākt veidot enciklopēdiju – citiem vārdiem, metodika.

Izveides pamatprincipi un metodika

Ņemot vērā to, ka Nacionālās enciklopēdijas redakcija izveidojās par Latvijas Nacionālās bibliotēkas autonomu sastāvdaļu (galvenais redaktors ir tieši pakļauts bibliotēkas direktoram), daudzās palīgfunkcijas (piemēram, jurista, IT, grāmatvežu u. c.) nodrošina LNB. 2015. gadā tika uzsākta redakcijas darbinieku komplektācija, un 2016. gadā tā tika pabeigta. Rezultātā pašlaik Nacionālās enciklopēdijas redakcijas štatu veido galvenais redaktors, piecas tekstu redaktors (katra no viņām pārzina noteiktas zinātņu nozares) un ilustrāciju redaktore.

Redakcija apstrādā rakstus un organizē to publicēšanu. Atsevišķu šķirklju veidošana ir nu jau simtu ārstata autoru ziņā. Lai nonāktu līdz rakstu rediģēšanai, pārraudzītu enciklopēdijas darbību kopumā, kā arī

veicinātu šķirkļu kvalitāti, ir radīta iespējami racionāla institucionāla uzbūve. Nacionālās enciklopēdijas darbības stratēģiskai pārraudzībai un atbalstam ir izveidota padome, kuru vada kultūras ministre. Padomes sastāvā ir 28 dažādu iestāžu vadītāji – lielāko augstskolu rektori, muzeju, arhīvu sistēmas un dažu citu iestāžu vadītāji. Paralēli padomei pastāvē divas redakcijas kolēģijas. Viena ir nozaru redakcijas kolēģija ar 55 nozaru pārstāvjiem komunikācijai ar attiecīgo nozari. Šajā iestādē ir zinātnieki, kuri ir saistīti ar attiecīgajām nozarēm un kuru viedoklis ir svarīgs būtisku lēmumu pieņemšanā, gatavojot rakstus. Tieši nozaru redakcijas kolēģijas locekļi izvēlas un apstiprina autorus, nepieciešamības gadījumā pārrauga sagatavotos tekstus, kā arī piedalās saturisku strīdu risināšanā. Nozaru redakcijas kolēģijā darbojās, piemēram, profesori Daina Bleiere (vēsture), Mārcis Auziņš (fizika), Jānis Vētra (medicīna), Pēteris Vanags (valodniecība), Inese Bula (matemātika), Juris Borzovs (datorzinātne) un daudzi citi. Otra ir ilustrāciju redakcijas kolēģija. Ilustratīvā bāze ir ļoti nozīmīgs enciklopēdijas veidošanas elements. Ņemot vērā mūsdienu plašās iespējas enciklopēdijā ievietot gan foto, gan kartes, tabulas, grafikus, gan arī audio un video informāciju, liela nozīme ir zinošu profesionāļu atbalstam vai ieteikumiem – arī viņi tagad ir enciklopēdijas institūciju sastāvā. Visās trijās iestādēs darbinieku darbs netiek atalgots, respektīvi, tas ir brīvprātīgs.

Visbeidzot – kādi tad ir principi, pēc kuriem top mūsdienu latviešu Nacionālā enciklopēdija? Jau 2015. gadā kļuva skaidrs, ka pilnībā kopēt drukāto sējumu metodiku nav ne iespējams, ne arī nepieciešams. Jaunā virtuālā vide noņem daudzus ierobežojumus, kādi pastāvēja, gatavojot drukātos sējumus (pirmkārt, apjoma ziņā, otrkārt, ir iespēja atjaunināt informāciju). Redakcijas darbinieku ir ievērojami mazāk nekā pirms 30 gadiem, līdz ar to nav iespējams īstenot visas tās funkcijas, kādas bija paredzētas agrāk. Īpašu dimensiju teksta sagatavošanā atšķirībā no padomju okupācijas totalitārā perioda rada brīvība, kādu baudām mūsu neatkarīgajā valstī. Zinātnē nereti nepastāv un nav iespējams viens „pareizais” viedoklis, dažkārt jāsaskaras ar īstu viedokļu daudzveidību.

Drukātās enciklopēdijas satura veidošanas pamatu veidoja šķirkļu saraksts. Šķirkļu sarakstu veidošanai bija paredzēti īpaši izstrādāti metodiskie noteikumi, un šāda saraksta izstrāde lielā mērā noteica enciklopēdijas saturu. Tīmeklī virtuālajā vidē šķirkļu sarakstam ir sava noteikta loma, taču katrā ziņā tā nav noteicoša, izšķiroša. Svarīgākais arguments šķirkļu saraksta lomas mazināšanai ir enciklopēdijas pastāvēšanas termiņš. Lai arī patlaban mums nav nekādu garantiju, ir skaidrs, ka enciklopēdijas īstā pozitīvā ietekme uz latviešu sabiedrību būs redzama tikai ar gadiem, ilgtermiņā. Līdz ar to mums jāpieņem, ka ar laiku virtuālajā vidē būs ļoti daudz šķirkļu, būs arī šķirkļi, kuru nepieciešamību pagaidām prognozēt nevaram. Līdz ar to atkrīt akūtā nepieciešamība gatavot šķirkļu sarakstus. Šādi šķirkļu saraksti gan ir noderīgi konkrētās nozares svarīgāko un mazāk svarīgo jautājumu izpratnē un pakāpeniski tiek gatavoti. Šķirkļu saraksti nākotnē noteikti būs vajadzīgi drukātajiem sējumiem, tomēr patlaban tie nav un nevar būt prioritāte.

Ja ne šķirkļu saraksts, tad kas gan ir metodiskais pamatu pamats enciklopēdijas izveidei elektroniskajā vidē? Dāņi, norvēģi, zviedri, horvāti, itāļi (*Treccani*), krievi (*BRE*) procesu sāk ar jau esošās drukātās enciklopēdijas materiālu digitalizēšanu. Principā, no satura viedokļa raugoties, šāda pieeja īsti pareiza nav, un raksti, kuri sākumā tapuši drukātajai videi, bet pēc tam automātiski pārcelti uz virtuālo vidi, ir pilnveidojami un pielāgojami. Tomēr ko darīt, ja nav nekādu iepriekšējo tekstu, ko digitalizēt? Kā sākt visu no paša sākuma? Nacionālās enciklopēdijas redakcija izvēlējās klasificēt visas nozares un katrā nozarē veidot iekšējo divu vai triju līmeņu hierarhiju. Šo darbu veica nozaru redakcijas kolēģijas locekļi, kuri parasti piesaistīja arī lielāku vai mazāku skaitu savu kolēģu. Rezultātā tapa daudzos gadījumos Latvijas apstākļiem unikālas nozaru shēmas, ar kuru palīdzību saprast „kas ir kas” attiecīgajā jomā vispārīgā, augstākajā līmenī. Tālākais redakcijas uzdevums ir ar attiecīgās nozares redakcijas kolēģijas locekļa palīdzību atrast autoru, vienoties par rakstu, pēc saņemšanas to izredīgēt un nepieciešamības gadījumā ar rakstu iepazīstināt arī nozares pārstāvi.

Jautājums par enciklopēdijas metodisko attīstību ir nozīmīgs un nākotnē noteikti tiks

attīstīts. Tas ir un būs diskusiju objekts.¹⁶ Jāatzīst, ka tagad, 21. gadsimta sākumā, mēs, latviešu enciklopēdisti, stāvam zināmās krustcelēs, cenšoties aizgūt labāko no drukāto enciklopēdiju ēras un radīt jaunu, jaunajiem tehnoloģiju un sociālajiem apstākļiem atbilstošu, mūsdienīgu zināšanu krātuvi.

Enciklopēdijas nākotne

Tehnoloģiskā attīstība, metodika, tekstu un ilustrāciju kvalitāte lielā mērā ir saistīta ar enciklopēdijas tālāko attīstību. Jau minēts, ka 2018. gads, kas būs enciklopēdijas atvēršanas

laiks, kļūs par pirmo soli tās turpmākajā ceļā. Būtībā līdz šim enciklopēdijas redakcija ir veidojusi sistēmu, pēc kuras ierobežota finansējuma un darbinieku apstākļos var panākt iespējami labāko rezultātu. Vīzijā paredzam enciklopēdijas pastāvēšanu ļoti ilgā laikposmā. Virtuālajā vidē teksti pastāvīgi tiek pilnveidoti, papildināti, arī laboti, to kļūst arvien vairāk un vairāk, aptverot visas nozīmīgākās jomas. Redakcija labi pazīst Latvijas zinātniekus, bet zinātnieki savukārt brīvi orientējas enciklopēdijas prasībās. Nacionālā enciklopēdija ir kļuvusi par ikdienas rīku skolēniem, studentiem un jebkuram citam interesentam. Piemēram, ja kāds vēlas uzzināt, kas ir *Akadēmiskā Dzīve*, viņš atbildes rod speciālista sarakstītajā šķirklī, kas piedāvā ne tikai loģisku aprakstu par žurnāla vēsturi un tagadni, bet arī saiti uz pašu žurnālu, interaktīvu karti, kur redzamas pilsētas ar žurnāla lasītājiem, iespējams, video vai audio, kur žurnāla redaktori ierunājuši skaidrojumu utt. Paralēli elektroniskajai videi pēc gadiem 10 (vai pieciem, ja esam nelabojami optimisti), kad būs papildu līdzekļi un arī uzkrātas zināšanas, varēsim sākt gatavot drukātus sējumus.

¹⁶ Privātās enciklopēdijās darbības principu publiskošanu ierobežo komerciāli apsvērumi, taču valsts izdotajās enciklopēdijās un iestādēs, kas saistītas ar enciklopēdiju veidošanu, notiek plašas diskusijas, izvērtējumi un tiek saskaftas perspektīvas. Piem., Ukrainas Enciklopēdisko pētījumu institūts regulāri organizē metodiska rakstura konferences, kurās tiek debatēts par enciklopēdijām nozīmīgiem konceptuāliem un metodiskiem jautājumiem (sk. Українська енциклопедистика: Матеріали конференції (2014) Київ).

VĒRES

Bīlmanis, A. (galv. red.) (1936) *Latvju mazā enciklopēdija*. Rīga : Grāmatu draugs.

Britannica.com (01.08.2017.).

Brockhaus Enzyklopädie (1986–1996), 1–30. 19. Aufl. Mannheim : F. A. Brockhaus.

Chambers, E. (2017) *Cyclopaedia, or an Universal Dictionary of Arts and Science: Containing an Explanation of the Terms, and an Account of the Things ... and the Several Sciences, Human and Divine*. Forgotten Books.

Diderot, D.; D'Alembert, J. B. (eds.) (1978) *Diderot Encyclopedia: The Complete Illustrations 1762–1777*, 1–5. Harry Abrams.

Dravnieks, J.; Alunāns, I. (galv. red.) (1891–1893) *Konversācijas vārdnīca*, 1–2. Jelgava : H. J. Draviņ-Dravnieka apgādībā.

Dravnieks, J.; Alunāns, I. (galv. red.) (1904–1921) *Konversācijas vārdnīca*, 1–4. Rīga : R. L. B. Zinību Komisija, 1904–1921.

Encyklopedia.pwn.pl (01.08.2017.).

Ents.ee (01.08.2017.).

Entsyklopedia.ee (01.08.2017.).

Jērāns, P. (galv. red.) (1981–1988) *Latvijas padomju enciklopēdija*, 1–10. Rīga : Galvenā enciklopēdiju redakcija.

Larousse.fr (01.08.2017.).

Meyers Konversations-Lexikon (1981–1986), 1–15. 10. Aufl. Mannheim : F. A. Brockhaus.

Švābe, A. (galv. red.) (1927–1940) *Konversācijas vārdnīca*, 1–21. Rīga : A. Gulbja izdevniecība.

Ukrains'ka encyklopedystyka: Materialy konferencii (2014) Kyiv.

Visuotinė lietuvių enciklopedija (2001–2015), 1–26. Vilnius : Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras.

Summary

Valters Ščerbinskis

The National Encyclopedia. Idea and Basic Principles of the First Steps

There have been several universal encyclopedias published in Latvian since the very first one published in the 19th century. Most prominent among them was the *Konversācijas vārdnīca*, which had articles of high quality produced by the universal approach. However due to historical circumstances (occupation of Latvia by the Soviet Union), in 1940 publication of these volumes was stopped. Under Soviet regime, there were several Latvian language encyclopedias, most popular of them being the Latvian Soviet encyclopedia published in the 80s. All of them suffered from the strict requirements of the communist ideology which significantly lowered the quality of the publication.

Encyclopedias in different countries have a rich history. Particularly influential in Latvia had been German Brockhaus editions. Britannica and Russian (Soviet) encyclopedias have also left their traces on Latvian encyclopedias. Developments in the late 20th and early 21st century radically changed the encyclopedic world. Almost all printed publications, disappeared and many state-supported encyclopedias moved to online versions and continued to exist competing for audience with the product of social networking Wikipedia.

For two decades after Latvia regained independence, there was a lack of funding for a new encyclopedia. In 2014 however the Ministry of Culture decided to support the creation of a new national encyclopedia. Although there have always been rich encyclopedic traditions in Latvia and elsewhere, the internet age of the 21st century created both new obstacles and opportunities for the new creation of encyclopedias. The development of the current National encyclopedia (NE) project faces three major challenges: first – should one concentrate on either paper or on electronic versions, second – creation and management of an effective and rational decision making process regarding the content of the encyclopedia, third – key-word lists and choosing between differing approaches in creating universal content. Keeping current conditions in mind, the only solution was to create a universal encyclopedia using electronic environment. Rather limited financial and human resources available suggested the creation of an extensive but still manageable voluntary network of supervisors, consultants, and advisers who could provide solid quality in the content. Third problem – key-word lists and the creation of the content was related to the hierarchical structure of the sciences starting with more general issues and continuing further to more detailed topics. Although NE project definitely should be a long-term undertaking, the first step will be taken in 2018 when the electronic version of the NE will be made public. Plans for the publication of the printed version of NE so far have been postponed. One volume focusing entirely on Latvia however will be published in 2018.